

ظرفیت‌های تجارت ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا

معاونت مطالعات اقتصادی و آینده‌پژوهی
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

معاونت مطالعات اقتصادی و آینده پژوهی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

ظرفیت‌های تجارت ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا تهیه کننده: مریم کاظمی فر متهور

از طریق پست الکترونیکی زیر می‌توانید پیشنهادهای و نظرات اصلاحی خود را به واحد
مربوطه منعکس نمایید:

economic_research@tccim.ir

مواضع این گزارش، الزاما مواضع اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران نیست.

استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع بلامانع است.

تیر ماه ۱۴۰۵

فهرست مطالب

فهرست مطالب	۳
خلاصه مدیریتی	۴
۱- پتانسیل‌های صادرات ایران به کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا	۶
۱-۱- شاخص تکامل پذیری تجاری: سنجش امکان ایجاد روابط تجاری دوجانبه	۷
۱-۱-۱- ایران و روسیه	۸
۱-۱-۲- ایران و قزاقستان	۹
۱-۱-۳- ایران و قرقیزستان	۹
۱-۱-۴- ایران و ارمنستان	۱۰
۱-۱-۵- ایران و بلاروس	۱۱
۲- بررسی پتانسیل‌های صادراتی ایران و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا	۱۲
۲-۱- ایران: ظرفیت بالا در پلیمرها و ضعف در محصولات صنعتی	۱۳
۲-۲- قزاقستان: پتانسیل در منابع طبیعی	۱۴
۲-۳- روسیه: ظرفیت بالا در فلزات گروه پلاتین	۱۴
۲-۴- بلاروس: پتانسیل در صنایع کشاورزی و کود	۱۵
۲-۵- ارمنستان: پتانسیل در طلا و صنایع جواهرسازی	۱۵
۲-۶- قرقیزستان: وابستگی به طلا	۱۶
۳- فرصت‌های بالقوه همکاری تجاری با اتحادیه اوراسیا	۱۶
۳-۱- بررسی روابط تجاری	۱۷
۴- منابع	۲۳

خلاصه مدیریتی

توافق نامه تجارت آزاد با اتحادیه اقتصادی اوراسیا و حذف تعرفه ۸۷ درصدی کالاهای می تواند مسیر تجارت ایران را تحت تسهیل شرایط تجارت، تا حدود زیادی تغییر دهد. با این حال، یک پرسش بنیادین مطرح می شود: آیا صرفاً امضای این توافق برای جهش تجارت دوجانبه به سقف ۲۰ میلیارد دلار کافی است؟

این گزارش با بررسی شاخص تکامل پذیری تجاری میان کالاهای صادراتی ایران و کالاهای وارداتی پنج کشور عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (در بازه زمانی پنج سال اخیر) و تحلیل پتانسیل های صادراتی این کشورها در افق ۲۰۳۰، پرده از ظرفیت های بالقوه و مکملی استراتژیک برمی دارد. یافته ها نشان می دهد که ایران در پلیمرها دارای مزیت است؛ و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، غالباً با اختلالات در زنجیره تأمین جهانی روبرو هستند. پتانسیل های محقق نشده قابل توجه شامل فلزات گروه پلاتین در روسیه و اورانیوم در قزاقستان، طلای خام در ارمنستان و قرقیزستان و کود پتاس در بلاروس می شود. تحلیل روند شاخص تکامل پذیری تجاری (TCI) در بازه ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۵ نشان می دهد که همپوشانی ساختاری عرضه و تقاضا در روسیه و قزاقستان تا حدودی رو به بهبود، اما در ارمنستان رو به کاهش، و در بلاروس و قرقیزستان تحت تأثیر نوسانات ژئوپلیتیک و وابستگی به یک محصول است. همچنین، داده های پتانسیل صادراتی حاکی از آن است که کشورهای عضو اوراسیا، بیش از ۱۴۰ میلیارد دلار ظرفیت محقق نشده در فلزات پلاتین، اورانیوم، طلا و کودهای کشاورزی دارند. ایران نیز با ۱۱ میلیارد دلار پتانسیل محقق نشده به خصوص در پلیمرها، نیازمند ارتقای سطح فناوری در کالاهای صادراتی خود است. همچنین می توان این گونه استنباط کرد که علیرغم رشد ۲۰ درصدی صادرات ایران به اوراسیا (عبور از مرز ۲ میلیارد دلار) در سال منتهی به اسفند ۱۴۰۴، وجود عواملی چون ترازهای تجاری متغیر و تغییرات ساختاری سبد کالایی، گذار از تجارت سنتی به همکاری های صنعتی را اجتناب ناپذیر می سازد.

بنابراین بررسی داده محور حاضر، نقشه ی راهی عملیاتی برای کشف امکان تجارت است؛ چرا که با تلفیق داده های کمی شاخص تکامل پذیری تجاری و ظرفیت های محقق نشده صادرات، درصدد ارائه داده هایی است که فرصت های بالقوه صادرات را ذیل تعاملات با اتحادیه اقتصادی اوراسیا نشان دهد.

Executive Summary

The Free Trade Agreement with the Eurasian Economic Union (EAEU), through the elimination of tariffs on 87 percent of traded goods, has the potential to significantly reshape Iran's trade landscape by facilitating commercial exchange. However, a fundamental question remains: is the signing of this agreement alone sufficient to propel bilateral trade toward the projected ceiling of USD 20 billion?

By examining the Trade Complementarity Index (TCI) between Iran's export basket and the import structures of the five EAEU member states over the past five years, and by analyzing the export potential of these countries through the 2030 horizon, this report uncovers substantial latent capacities and strategic complementarities. The findings indicate that Iran possesses a comparative advantage in polymers, while EAEU member states are frequently confronted with disruptions in global supply chains. Significant unrealized export potential exists in platinum-group metals in Russia and uranium in Kazakhstan, crude gold in Armenia and Kyrgyzstan, and potash fertilizers in Belarus. Analysis of TCI trends over the 2021–2025 period suggests that the structural alignment between supply and demand has shown moderate improvement in Russia and Kazakhstan, has declined in Armenia, and remains vulnerable in Belarus and Kyrgyzstan due to geopolitical volatility and dependence on a narrow range of products. Export potential data further reveal that EAEU member states collectively possess more than USD 140 billion in unrealized export capacity in platinum-group metals, uranium, gold, and agricultural fertilizers. Iran, meanwhile, has approximately USD 11 billion in unrealized export potential, particularly in polymers, highlighting the need to upgrade the technological content of its export products. It can also be inferred that despite a 20 percent increase in Iran's exports to the EAEU—surpassing USD 2 billion in the Iranian year ending March 2026—factors such as fluctuating trade balances and structural changes in trade composition make the transition from traditional trade relations to industrial cooperation increasingly unavoidable.

Accordingly, this data-driven assessment provides an operational roadmap for identifying trade opportunities. By integrating quantitative evidence from the Trade Complementarity Index with unrealized export potential data, it seeks to present a framework for understanding and capturing prospective export opportunities within the context of Iran's economic engagement with the Eurasian Economic Union.

۱- پتانسیل‌های صادرات ایران به کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

اتحادیه اقتصادی اوراسیا (شامل پنج کشور عضو (روسیه، قزاقستان، قرقیزستان، ارمنستان و بلاروس) و سه عضو ناظر (ایران، کوبا و ازبکستان)) به عنوان بلوک اقتصادی-تجاری منطقه‌ای، با هدف تسهیل تجارت، هماهنگی گمرکی و تقویت همکاری اقتصادی میان اعضا شکل گرفته است. این اتحادیه برای کاهش موانع تجاری، هماهنگ‌سازی مقررات و افزایش جابه‌جایی کالا در میان اعضا ایجاد شده است. مطالعات و متن قانون موافقت‌نامه تجارت آزاد با اوراسیا نشان می‌دهند که همکاری ایران با این اتحادیه از نظر افزایش صادرات، بررسی مزیت نسبی کالاها و اثرات رفاهی آزادسازی تجارت اهمیت دارد. همچنین برخی پژوهش‌ها این همکاری را از منظر ژئواکونومیک و آینده روابط اقتصادی ایران بررسی کرده‌اند.

پیرو متن «قانون موافقت‌نامه تجارت آزاد بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو آن» تعرفه ۸۷ درصدی واردات و صادرات از کالاهای مشمول در تجارت میان ایران و کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا به صفر خواهد رسید. همچنین اعمال هرگونه موانع غیرتعرفه‌ای نیز ممنوع خواهد بود. (فقط درصد اندکی از کالاها که در تجارت دوجانبه نقش کلیدی ندارند، همچنان مشمول تعرفه خواهند ماند).

در این راستا، گزارش حاضر با هدف تحلیل الگوهای تجاری بین جمهوری اسلامی ایران و پنج کشور عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (روسیه، قزاقستان، بلاروس، ارمنستان و قرقیزستان) در بازه زمانی ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۵، طراحی شده است. تمرکز اصلی این تحلیل بر دو طیف داده قرار دارد:

- ۱- بررسی روندهای تغییر شاخص تکامل‌پذیری تجاری (TCI)^۱ به عنوان یک شاخص کمی برای سنجش امکان برقراری روابط تجاری دوجانبه؛

¹ Trade Complementarity Index

۲- تحلیل داده‌های پتانسیل صادراتی استخراج شده از منابع معتبر بین‌المللی مانند نقشه تجارت^۲؛ به منظور شناسایی ظرفیت‌های نهفته و فرصت‌های همکاری استراتژیک.

این گزارش با استناد به داده‌های موجود، به تحلیل ساختاری توانمندی‌های داخلی، تناسب نسبی بازارها و ارائه راهبردهای عملیاتی برای تعمیق روابط اقتصادی می‌پردازد.

۱-۱- شاخص تکامل پذیری تجاری: سنجش امکان ایجاد روابط تجاری دوجانبه

شاخص تکامل پذیری تجاری (TCI)، که در این تحلیل با استفاده از داده‌های Trade Map و بر اساس سهم صادرات و واردات توسط پژوهشگر محاسبه شده، یک ابزار تحلیلی برای ارزیابی میزان امکان حضور صادراتی یک کشور در بازار کشور هدف است. این شاخص معیاری برای سنجش امکان وجود روابط تجاری دوجانبه است؛ چرا که این شاخص میزان انطباق کالاهای وارداتی کشور هدف و کالاهای صادراتی ایران را نشان می‌دهد. بدین صورت که ابتدا کالاهای مشترک در تجارت بین دو کشور را می‌یابیم؛ سپس با بررسی سهم صادرات هر یک از این کالاها در کل صادرات ایران و سهم واردات هر یک از کل واردات کشور هدف، میزان تکامل پذیری (عددی ما بین صفر تا یک) عرضه و تقاضا را محاسبه می‌نمائیم. **عدد یک در این شاخص** نشان‌دهنده امکان یک ایجاد رابطه تجاری با تمرکز بر محصولات است که کشور مبدأ صادر کننده آن‌ها و کشور مقصد وارد کننده آن‌ها است. (برای بیان این شاخص به صورت درصد، اعداد در ۱۰۰ ضرب شده و در جدول آتی مطرح می‌گردند.) تحلیل روندهای TCI بین ایران و هر یک از پنج کشور عضو اتحادیه اوراسیا در دوره ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۵، تصویری از پویایی‌های متفاوت روابط دوجانبه را آشکار می‌سازد؛ البته این مقدار، نشان دهنده فرصت موجود برای تجارت است که تحت تأثیر عوامل ژئوپلیتیکی، ساختارهای اقتصادی و توافقات تجاری می‌تواند محقق شود. این محاسبات، به صورت جداگانه برای هر کشور عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا انجام شده و در بخش بعدی مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد.

² Trade Map

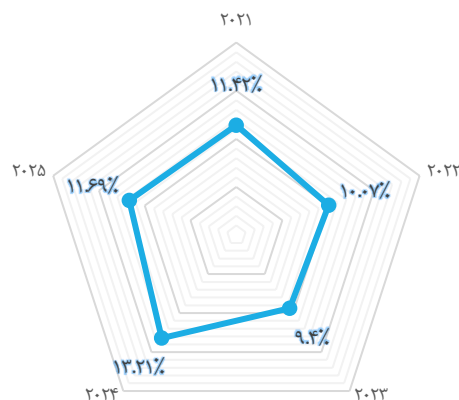
شاخص تکامل پذیری تجارت با ایران (صادرات ایران به جهان و واردات کشورهای اتحادیه اوراسیا از جهان-درصد)					
سال کشور	۲۰۲۱	۲۰۲۲	۲۰۲۳	۲۰۲۴	۲۰۲۵
روسیه	۱۱.۴۲	۱۰.۰۷	۹.۴۰	۱۳.۲۱	۱۱.۶۹
قزاقستان	۱۲.۲۴	۱۳.۵۷	۹.۷۳	۱۵.۳۵	۱۴.۱۰
قرقیزستان	۱۳.۷۳	۱۰.۹۸	۸.۸۷	۱۴.۰۴	۱۲.۹۱
ارمنستان	۱۴.۴۴	۱۳.۶۸	۱۰.۴۰	۱۲.۹۵	۷.۸۳
بلاروس	۸.۸۷	۷.۶۴	۶.۴۵	۹.۵۱	۹

منبع: TRADE MAP

۱-۱-۱- ایران و روسیه

رابطه تجاری ایران و روسیه، به عنوان بزرگترین بازیگر اقتصادی در اتحادیه اوراسیا، با یک روند نوسانی در شاخص TCI مشخص می شود؛ چرا که شاخص TCI که نشان دهنده میزان همپوشانی صادرات ایران به جهان و واردات روسیدر سال ۲۰۲۱ در سطح ۱۱.۴۲ درصد ثبت شده و پس از کاهش در سال ۲۰۲۲ (به حدود ۱۰.۰۸) و ۹.۴۰ در ۲۰۲۳، در سال های بعدی بازگشت به سطوح بالاتری را نسبت به سال ۲۰۲۲، تجربه نمود؛ رقم ۱۳.۲۱ در سال ۲۰۲۴ و ۱۱.۶۹ در سال ۲۰۲۵.

درصد شاخص تکامل تجاری در صادرات ایران به روسیه

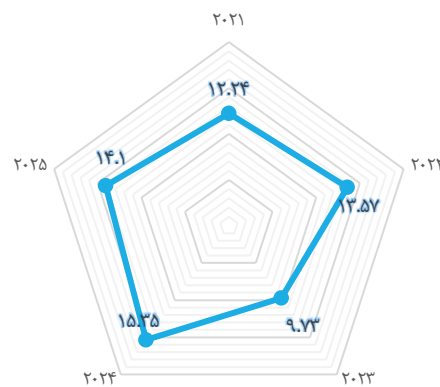

کاهش TCI در سال ۲۰۲۳ می‌تواند ناشی از عوامل موقتی مانند تشدید تحریم‌ها، اختلالات لجستیکی ناشی از جنگ اوکراین یا تنوع‌بخشی موقت صادرات ایران به بازارهای دیگر باشد. با این حال، روند صعودی در سال ۲۰۲۴ و بالا ماندن نسبی در سال ۲۰۲۵ نشان‌دهنده امکان تقویت رابطه تجاری است. افزایش TCI به‌طور بالقوه معنای ورود محصولات از ایران به روسیه یا افزایش ممکن الوصول تقاضای روسیه برای محصولات ایرانی را در دل خود دارد.

۲-۱-۱-ایران و قزاقستان

روابط بالقوه تجارت ایران و قزاقستان با یک روند **نسبتاً پایدار** صعودی (**کاهش** در سال ۲۰۲۳) در شاخص TCI مشخص می‌شود. این شاخص از ۱۲.۲۴ در سال ۲۰۲۱ به ۱۳.۵۷ در سال ۲۰۲۲، ۹.۷۳ در سال ۲۰۲۳، ۱۵.۳۵ در سال ۲۰۲۴ و در نهایت به حدود ۱۴.۱۱ در سال ۲۰۲۵ رسیده است.

درصد شاخص تکامل تجاری در صادرات ایران به قزاقستان

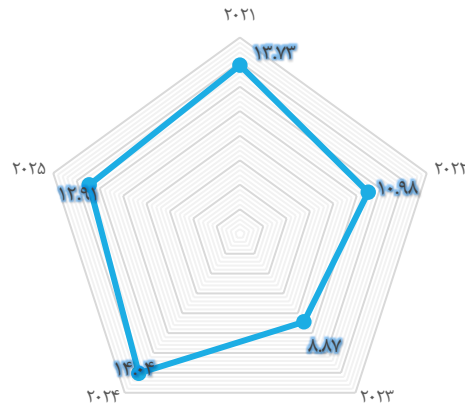
این رشد در امکان تجارت دوجانبه، می‌تواند با همکاری‌های قزاقستان و ایران از جمله، توافق‌نامه‌های صادرات گاز و همکاری‌های اسناد توافقی‌های منعقد در ۲۰۲۵ به فعلیت درآید. این شاخص بالا همچنین نشان می‌دهد که ایران در بازار در حال توسعه قزاقستان، قادر به فروش محصولات با ارزش افزوده بیشتری بوده و فرصت‌های چشمگیری برای رشد بیشتر دارد.

۳-۱-۱- ایران و قرقیزستان

شاخص TCI ایران با قرقیزستان نیز دچار نوسانات است:

درصد شاخص تکامل تجاری در صادرات ایران به قرقیزستان

از حدود ۱۳.۷۴ در سال ۲۰۲۱ به تقریباً ۱۰.۹۸ در ۲۰۲۲، ۸.۸۷ در ۲۰۲۳، و سپس به حدود ۱۴.۰۵ در ۲۰۲۴ و ۱۲.۹۱ در ۲۰۲۵ رسید. این نوسانات می‌تواند ناشی از وضعیت اقتصادی پرنوسان قرقیزستان، وابستگی بالا به طلا و معدن (و تأثیرات نوسانات قیمت جهانی فلزات معدنی بر اقلام و حجم واردات این کشور) باشد. با این حال، بازگشت به سطح بالای ۱۲.۹۱ در سال ۲۰۲۵، می‌توان سیگنالی از امکان ایفای نقش ایران به عنوان بازاری برای قرقیزستان باشد.

۴-۱-۱- ایران و ارمنستان

رابطه تجاری ایران و ارمنستان با یک روند کاهشی و پایدار در شاخص TCI مشخص می‌شود.

این شاخص از قریب به ۱۴.۴۵ در سال ۲۰۲۱ به ۱۳.۶۸ در سال ۲۰۲۲، حدود ۱۰.۴۱ در سال ۲۰۲۳، ۱۲.۹۵ در سال ۲۰۲۴ و در نهایت به ۷.۸۳ در سال ۲۰۲۵ رسیده است؛ این کاهش مداوم در تکامل پذیری تجاری دوجانبه، می‌تواند نشان‌دهنده تفاوت بازارها و ضعف احتمالی در امکان ایجاد روابط تجاری در سال‌های اخیر باشد؛ البته این امکان نیز وجود دارد که این کاهش ناشی از تغییرات در سبد وارداتی ارمنستان یا محدودیت‌های ساختاری داخلی آن باشد. با این حال، این کاهش می‌تواند

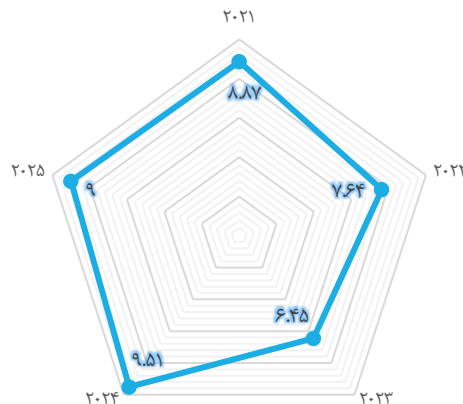
فرصتی برای بازرنگری در استراتژی تجاری ایران و تمرکز بر صادرات محصولات با ارزش افزوده بالاتر و نیاز وارداتی ارمنستان باشد.

در سال ۲۰۲۱، صادرات ایران به ارمنستان و واردات آن از این کشور به ترتیب ۴۳۸ و ۶۵ میلیون دلار بود. صادرات ارمنستان به ایران عمدتاً شامل سوخت‌های معدنی (۷۰ درصد) است؛ در حالی که واردات این کشور از ایران متنوع بوده و شامل سوخت‌های معدنی، آهن و فولاد، پلاستیک، مواد شیمیایی معدنی، محصولات کشاورزی و سایر کالاها می‌شود.

۵-۱-۱- ایران و بلاروس

شاخص تکامل پذیری تجاری ایران و بلاروس نیز با نوسانات مواجه بوده است؛ طی سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۳ کاهش و سپس با یک افزایش حدود ۳ درصدی در ۲۰۲۴، در سال ۲۰۲۵ نیز حدود نیم درصد کاهش یافته است:

درصد شاخص تکامل تجاری در صادرات ایران به بلاروس

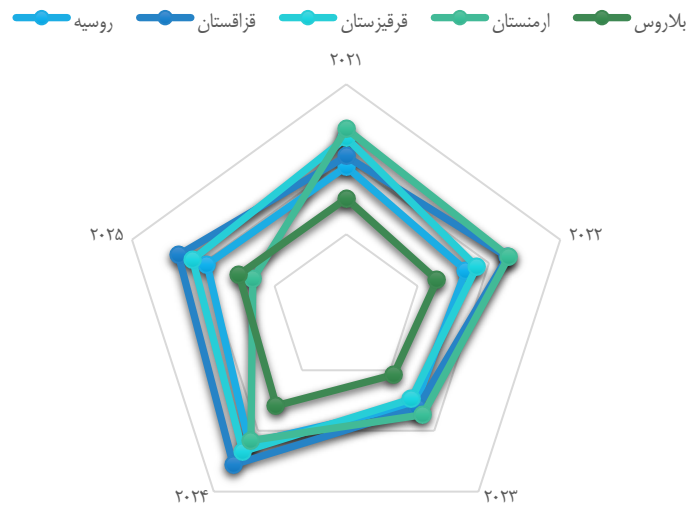

رقم ۸.۸۷ در سال ۲۰۲۱، به رقم حدود ۷.۶۵ در سال ۲۰۲۲ کاهش یافته و در سال ۲۰۲۳ به ۶.۴۵ رسید؛ با این حال، در سال ۲۰۲۴ این شاخص به ۹.۵۱ درصد و در سال ۲۰۲۵ به ۹ بازگشت. این نوسانات شدید، احتمالاً به دلیل تحریم‌های مستقیم علیه بلاروس و تأثیرات زنجیره تأمین جهانی است؛ چرا که در چنین شرایطی، سهم واردات بسیاری از کالاها از کل واردات آن کشور کاهش یافته و شرایط تجارت آن کشور برای ما (ایران و یا هر کشور صادرکننده دیگر) تحت تأثیر چنین اختلالاتی،

با پتانسیل کمتری (به عنوان مقصد صادرات) ارزیابی می شود. با این حال، پیرو بازگشت این شاخص تکامل پذیری به سطح نسبتاً بالای ۹ درصد در سال ۲۰۲۵ (نسبت به سال های پیشین)، انجام همکاری های بالقوه تجاری ممکن است. به ویژه در حوزه های صنعتی مانند ماشین آلات کشاورزی و کود پتاس، که در زمره کالاهای پتانسیل بالا قرار دارند.

قیاس شاخص تکامل پذیری تجاری پنج کشور برای ایران در پنج سال اخیر

۲- بررسی پتانسیل های صادراتی ایران و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

داده های پتانسیل صادراتی^۳، که از سایت Trade Map استخراج شده اند، به ما اجازه می دهند که ظرفیت ها و فرصت های بالقوه هر کشور را در بازارهای جهانی شناسایی کنیم. این داده ها تخمینی برای سال ۲۰۳۰ ارائه می کند؛ که شامل محصولاتی است که یک کشور قادر به صادرات آن ها به جهان بوده، اما این پتانسیل را به طور کامل به فعلیت درنیاورده است. بررسی این

^۳ یادداشت روش شناسی: ارقام پتانسیل صادراتی در این تخمین، بر اساس سبد کالاهای غیرنفتی و دارای مزیت نسبی (با حذف کالاهای مقید به عرضه نظیر نفت خام و گاز) و بر اساس مدل های پیش بینی ساختاری برای افق ۲۰۳۰ محاسبه شده اند.

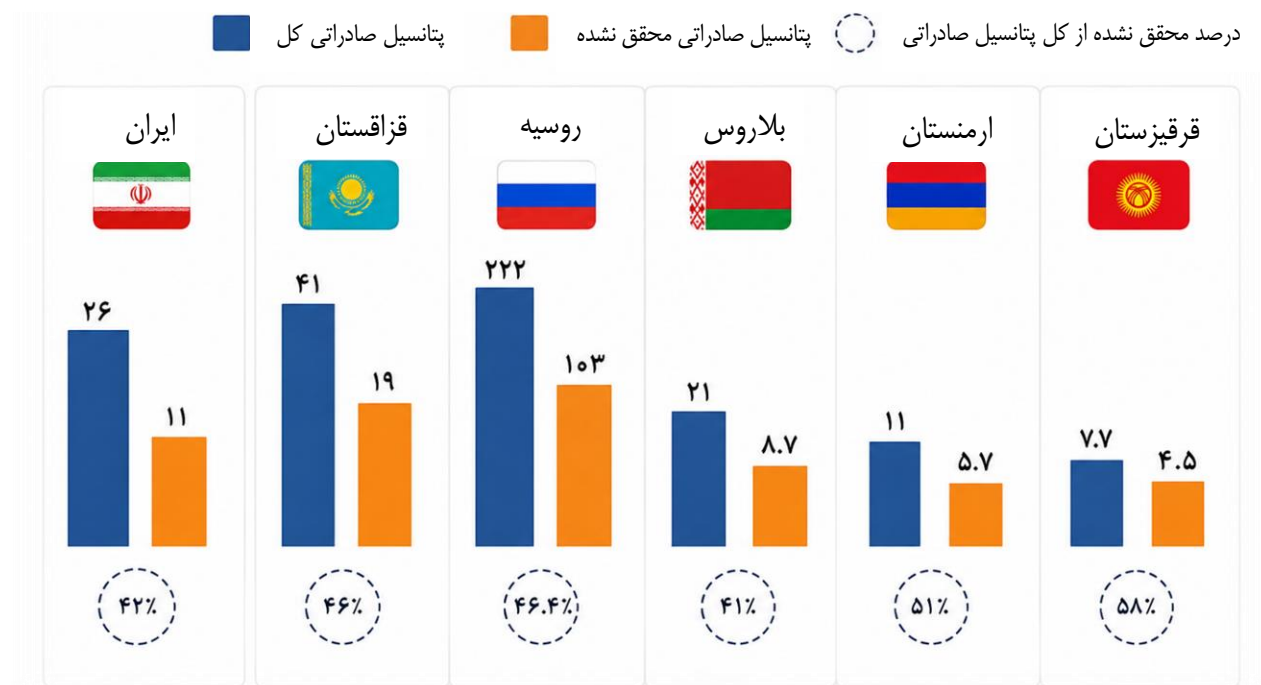

پتانسیل صادرات در هر یک از کشورهای مورد ارزیابی، امکان رصد فرصت‌های بالقوه کشورهای اتحادیه را برای ایران فراهم می‌کند.

تحلیل این داده‌ها برای ایران و پنج کشور عضو اتحادیه اوراسیا، به منظور ارائه تصویری از فرصت‌های همکاری استراتژیک انجام شده است؛ که ابتدا بصورت کلی در تصویر زیر و سپس در بخش‌های بعدی با جزئیات بررسی می‌شود:

مقایسه کلی پتانسیل صادراتی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ایران

(میلیارد دلار)

۲-۱- ایران: ظرفیت بالا در پلیمرها و ضعف در محصولات صنعتی

ایران با پتانسیل صادراتی کل ۲۶ میلیارد دلار و پتانسیل محقق نشده ۱۱ میلیارد دلار، اقتصادی صادراتی با فرصت‌های زیاد برای رشد است؛ نقطه قوت اصلی ایران در سبد صادراتی خود، توانمندی در تولید و صادرات پلیمرها است. محصولاتی مانند پلی‌اتیلن با چگالی بیش از ۰.۹۴ و کمتر از ۰.۹۴، سایر پلیمرها، پلی‌استایرن و اتیلن غیرسلولی، بر اساس داده‌های ارائه شده،

بخش بزرگی از پتانسیل محقق نشده ایران را تشکیل می دهند. پتانسیل محقق نشده ایران در محصولات پلیمری حدود ۷۶۶ میلیون دلار است؛ که نشان می دهد احتمالاً ایران می تواند با افزایش تولید و بهبود کیفیت، حضور موثرتری در این بخش داشته باشد. با این حال، باید توجه داشت که تمرکز بر پلیمرها نیز یک ساختار صادراتی وابسته به بخش های پایین تر از ارزش زنجیره تولید است؛ که منجر به هویدا شدن سیگنال های نیاز ایران به تمرکز و برنامه ریزی در جهت توسعه بخش های فناوری های پیشرفته را جهت همکاری با اعضای اوراسیا در این حوزه می شود.

۲-۲- قزاقستان: پتانسیل در منابع طبیعی

قزاقستان با پتانسیل صادراتی کل ۴۱ میلیارد دلار و ۱۹ میلیارد دلار پتانسیل محقق نشده، نقش مهمی در بازارهای جهانی منابع طبیعی را ایفا می کند؛ پتانسیل محقق نشده این کشور عمدتاً در سنگ معدن مس، آهن، فلزات گرانبها و گوگرد نهفته است. همچنین محصول اورانیوم طبیعی و ترکیبات قزاقستان با ۲۰۱ میلیارد دلار پتانسیل محقق نشده، به تنهایی ۱۱٪ از کل پتانسیل محقق نشده این کشور را به خود اختصاص داده است. این اختلاف موجود، فرصتهایی را برای ایران ایجاد می کند؛ برای مثال ایران می تواند با ارائه فناوری های پیشرفته، سرمایه گذاری در صنایع دیجیتالی و تجهیزات صنعتی، به عنوان شریک فنی برای افزایش ارزش افزوده در این منابع طبیعی مطرح شود. این پتانسیل ها می توانند مسیر همکاری را از صادرات خام به صادرات محصولات پیشرفته تغییر داده و موجبات انتفاع هر دو کشور را فراهم آورند.

۲-۳- روسیه: ظرفیت بالا در فلزات گروه پلاتین

روسیه با پتانسیل کل صادراتی ۲۲۲ میلیارد دلار و پتانسیل محقق نشده ۱۰۳ میلیارد دلار (حدود ۴۶.۴٪ از کل ظرفیت)، در میان کشورهای مورد بررسی، بزرگترین اختلال در زنجیره تأمین جهانی را ایجاد می کند. برخلاف قرقیزستان که وابستگی به طلا در آن ناشی از محدودیت های ساختاری است؛ روسیه دقیقاً بازتاب دهندهی اثرات مخرب تحریم های بین المللی بر زنجیره

تأمین جهانی است. علت این امر، تجمع پتانسیل محقق نشده‌ی این کشور در فلزات گروه پلاتین^۴ است؛ به طوری که هر پنج محصول طلای خام (۵۱٪ تحقق نیافته)، پالادیوم (۴۲٪)، پلاتین (۵۱٪)، رودیوم (۴۷٪) و طلای نیمه ساخته (۴۶٪) هستند. اگرچه طلای خام با ۹.۳ میلیارد دلار پتانسیل محقق نشده، بیشترین مقدار مطلق را دارد. این ساختار، روسیه را به یک صادرکننده طلا و شاهرگ حیاتی بازار جهانی فلزات پلاتین تبدیل کرده است؛ که برای صنایع با فناوری بالا (کاتالیست‌ها، تجهیزات پزشکی، هوافضا و الکترونیک) ضروری هستند. این وضعیت، فرصت‌های بی‌نظیری برای ایران به عنوان هاب بالقوه لجستیکی آینده، واردکننده‌ی نهاده‌های صنایع با تکنولوژی بالا و شریک فرآوری طلای نیمه ساخته در زنجیره ارزش جواهرسازی ایجاد می‌کند.

۲-۴ - بلاروس: پتانسیل در صنایع کشاورزی و کود

بلاروس با پتانسیل صادراتی کل ۲۱ میلیارد دلار و ۸.۷ میلیارد دلار پتانسیل محقق نشده، یک اقتصاد تولیدی قوی است؛ که توان اصلی آن، در تولید کود پتاسیم (کلرید پتاسیم) و ماشین‌آلات کشاورزی (تراکتور و کامیون) تعریف می‌شود. پتانسیل محقق نشده ۲۸ درصدی برای کلرید پتاسیم و ۳۳ درصدی برای تراکتور، این بخش را به یک فرصت همکاری بالقوه بدل می‌کند. در توافق‌نامه‌های قبلی میان ایران و بلاروس برای تولید مشترک ماشین‌آلات کشاورزی و کود پتاسیم می‌تواند با تبادل فناوری و سرمایه‌گذاری مشترک، به یک زنجیره تأمین استراتژیک تبدیل شود. شاخص تکامل پذیری تجاری ۹ درصدی سال ۲۰۲۵ نشان از امکان شکل‌گیری همکاری تجاری در ذیل توافقات انجام شده دارد.

۲-۵ - ارمنستان: پتانسیل در طلا و صنایع جواهرسازی

ارمنستان با پتانسیل صادراتی کل ۱۱ میلیارد دلار و ۵.۷ میلیارد دلار پتانسیل محقق نشده، یک اقتصاد کوچک اما با تمرکز مشخص است. بیش از ۳۵٪ از پتانسیل محقق نشده ارمنستان در صادرات طلای خام نهفته است (۲ میلیارد دلار). این موضوع

^۴ PGMS: شامل شش عنصر پلاتین، پالادیوم، رودیوم، روتنیم، ایریدیم و اوسمیوم

بیانگر این است که این کشور به عنوان یکی از بزرگترین صادرکنندگان طلای جهان، در فرآوری و جواهرسازی داخلی هنوز به مرحله فعلیت پتانسیل‌های موجود خود نرسیده است. این ویژگی، می‌تواند ایران را به یک شریک استراتژیک تبدیل کند؛ که با توانمندی بالا در صنایع جواهرسازی و طلای داخلی، می‌تواند از طریق خرید طلای خام از ارمنستان و فرآوری آن در ایران هر دو کشور را منتفع کند. این همکاری نه تنها صادرات بلکه همکاری‌های فنی و مهندسی در این بخش را نیز تقویت می‌کند. به علاوه، این نوع از همکاری می‌تواند از طریق تغییر سبد واردات ارمنستان و سبد صادرات ایران، به افزایش دائمی TCI هر دو کشور منجر شود.

۲-۶ - قرقیزستان: وابستگی به طلا

قرقیزستان با پتانسیل صادراتی کل ۷.۷ میلیارد دلار و ۴.۵ میلیارد دلار پتانسیل محقق نشده، اقتصادی وابسته به یک محصول (طلای خام) تلقی می‌شود. بیش از ۶۲٪ از پتانسیل محقق نشده قرقیزستان (۲.۸ میلیارد دلار) در صادرات طلای خام نهفته است؛ ریسک اقتصادی بالای این وابستگی، در سال‌های اخیر با نوسانات شدید قیمت جهانی طلا مشخص شده است. ایران می‌تواند به عنوان یک بازار فرآوری و یک شریک استراتژیک برای قرقیزستان، همکاری در زمینه‌هایی چون مهندسی معدن، فناوری‌های استخراجی و فرآوری داخلی طلا را گسترش دهد. بدین ترتیب هم می‌تواند به قرقیزستان در خروج از وابستگی به صادرات خام محوری طلا کمک کند؛ و هم ارزش افزوده بیشتری به منابع طبیعی داخلی اضافه نماید. در نتیجه، این همکاری می‌تواند به تنوع اقتصادی قرقیزستان (که یکی از اهداف اصلی سیاست‌های توسعه‌ای این کشور است)^۵ کمک نماید.

۳- فرصت‌های بالقوه همکاری تجاری با اتحادیه اوراسیا

تلفیق تحلیل‌های انجام شده بر اساس شاخص TCI و داده‌های پتانسیل صادراتی، تصویری جامع از فرصت‌های بالقوه همکاری بین ایران و اعضای اتحادیه اوراسیا ارائه می‌دهد. این فرصت‌ها به طور بالقوه وجود دارند و در صورت امکان حل مسائل ساختاری

^۵ World bank

و ایجاد روابط تجاری پایدارتر، می‌توانند روابط را به سمت همکاری‌های صنعتی و ایجاد زنجیره‌های ارزش مشترک بازتعریف نمایند.

ارزش رسمی تجارت دوسویه چین و ایران در سال ۲۰۲۵ حدود ۹.۹۶ میلیارد دلار در آمار گمرک چین ثبت شده است؛ اما طبق اعلام کمیسیون بررسی اقتصادی و امنیتی ایالات متحده و چین، با احتساب صادرات نفت ایران به چین (در حدود ۳۱.۲ میلیارد دلار)، رقم کل این تجارت به ۴۱.۲ میلیارد دلار می‌رسد. این در حالی است که طبق آمار گمرک جمهوری اسلامی، حجم تجارت با چین در ۱۲ ماهه سال ۱۴۰۴، رقم ۲۸.۳ میلیارد دلار (۱۲.۳ میلیارد دلار صادرات و ۱۶ میلیارد دلار واردات) اعلام شده است.

۳-۱- بررسی روابط تجاری

بر اساس اطلاعات رسمی کمیسیون اقتصادی اوراسیا^۷، توافق‌نامه آزاد تجارت موقت بین اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ایران در ۲۰۱۹، که در سال ۲۰۲۵ به یک توافق‌نامه آزاد تجارت دائمی تبدیل شد، حدود ۹۰ درصد از ردیف‌های کالایی مورد مبادله میان طرفین، تحت پوشش ترجیحات تجاری قرار می‌گیرد. همچنین میانگین تعرفه واردات کالاهای کشورهای عضو اتحادیه به بازار ایران از حدود ۲۰ درصد به ۴.۵ درصد کاهش یافته است.

برآوردهای رسمی کمیسیون اقتصادی اوراسیا نشان می‌دهد که اجرای کامل این توافق **می‌تواند** حجم تجارت میان ایران و کشورهای عضو اتحادیه را در میان مدت به حدود **۱۲ میلیارد دلار افزایش** دهد. این در حالی است که حجم تجارت دوجانبه در سال‌های پیش از اجرای توافق به‌طور قابل توجهی پایین‌تر از این سطح قرار داشت. علاوه بر این، به نقل از تهران تایمز^۸،

^۶ اواخر مارس ۲۰۲۵ تا اواخر مارس ۲۰۲۶

^۷ Eurasian Economic Commission

^۸ Tehran Times

طبق اعلام نمایندگان ایرانی حاضر در جلسه کمیته مشترک اجرای توافقنامه تجارت آزاد اتحادیه اقتصادی اوراسیا، پس از تصویب توافق تجارت آزاد ابران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا در دسامبر ۲۰۲۳ توسط کشورهای عضو، این توافق در ماه مه ۲۰۲۵ اجرایی شد؛ و تعرفه‌های حدود ۸۷ درصد از کالاهای مبادله‌شده را حذف کرد. صادرات ایران به کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال تقویمی گذشته ایران (منتهی به ۲۹ اسفند ۱۴۰۴) با رشد ۲۰ درصدی از مرز ۲ میلیارد دلار عبور کرد. رتبه‌بندی تجارت ایران با اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا، رتبه اول را به روسیه و رتبه دوم را به ارمنستان تخصیص می‌دهد؛ در رتبه‌های بعدی قزاقستان، قرقیزستان و بلاروس قرار دارند.

جزئیات این صادرات عبارت بود از:

- روسیه: ۱.۱۲۱ میلیارد دلار
- ارمنستان: ۵۰۵ میلیون دلار
- قزاقستان: ۲۷۸ میلیون دلار
- قرقیزستان: ۱۱۱ میلیون دلار
- بلاروس: ۲۱ میلیون دلار

مجموع صادرات ایران به کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا به ۵.۰۵۹ میلیون تن رسید؛ که نسبت به سال قبل ۲۱ درصد افزایش داشته است.

ایران همچنین در همین دوره ۲.۱۷۴ میلیون تن کالا به ارزش ۱.۵۱ میلیارد دلار از کشورهای عضو اتحادیه وارد کرده است؛ که این رقم در مقایسه با سال قبل، از نظر وزنی ۳۹ درصد و از نظر ارزشی ۲۰ درصد کاهش داشته است.

در گزارش موسسه تحقیقاتی اوراسیایی^۹ (انتشار سال ۲۰۲۴)، اعلام شد انتظار می‌رود توافق تجارت آزاد ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا، طی پنج تا هفت سال آینده حجم کل تجارت ایران با این اتحادیه را به ۱۸ تا ۲۰ میلیارد دلار برساند. همچنین، این امر سالانه ۳۸۰ میلیون دلار در پرداخت حقوق گمرکی صرفه‌جویی ایجاد نموده و تبعاً هزینه واردات از این اتحادیه را برای وارد کنندگان ایرانی از اتحادیه را کاهش خواهد داد. برای کالاهای ایرانی نیز میانگین تعرفه از ۶۶ درصد به ۰.۸ درصد کاهش می‌یابد.

محاسبات مبتنی بر داده‌های مرکز تجارت بین‌المللی^{۱۰} (۲۰۲۴) نشان می‌دهد که در سال ۲۰۲۱ حجم کل تجارت ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا به ۵۰۴۱ میلیون دلار رسید. صادرات ایران به اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۱۶۲۰ میلیون دلار و واردات آن ۳۴۲۱ میلیون دلار بوده است؛ که بین این پنج کشور، تراز تجاری ایران با ارمنستان، بلاروس و قرقیزستان مثبت است.

ایران و ارمنستان: صادرات ارمنستان به ایران از ۶۵.۴ میلیون دلار در سال ۲۰۲۱ به ۱۱۱.۱ میلیون دلار در سال ۲۰۲۲ جهش کرد؛ سپس در سال ۲۰۲۳ به ۹۴.۵ میلیون دلار کاهش یافته و در سال ۲۰۲۴ به ۱۰۸.۲ میلیون دلار افزایش یافت و در نهایت در سال ۲۰۲۵ به ۸۸.۲ میلیون دلار رسید.

در سال ۲۰۲۱، صادرات ارمنستان به ایران عمدتاً شامل سوخت‌های معدنی و نفتی (۴۴.۸ میلیون دلار، معادل بیش از ۶۸ درصد از کل صادرات ارمنستان به ایران) بود. پس از آن، ماشین‌آلات مکانیکی (۴.۳ میلیون دلار)، تجهیزات الکتریکی (۲.۹ میلیون دلار)، فرآورده‌های کاکائو (۲.۵ میلیون دلار) و آهن و فولاد (۲.۱ میلیون دلار) در رتبه‌های بعدی قرار داشتند. در سال ۲۰۲۲، صادرات تنباکو و جایگزین‌های تنباکو از ارمنستان به ایران به طور قابل توجهی افزایش یافته و به ۲۴ میلیون دلار (بیش از ۲۱ درصد از کل صادرات ارمنستان به ایران) رسید؛ همچنین سنگ معدن و سرباره با ۴.۶ میلیون دلار (۴.۱ درصد) به فهرست

^۹ Eurasian Research Institute

^{۱۰} International Trade Center

اقدام عمده صادراتی ارمنستان به ایران اضافه شد. در سال ۲۰۲۵، سهم سوخت‌های معدنی در کل صادرات ارمنستان به ایران به بیش از ۸۳ درصد (۷۳.۸ میلیون دلار) افزایش یافته و سنگ معدن و سرباره با ۶.۹ میلیون دلار (۷.۹ درصد) دومین گروه کالایی مهم در صادرات ارمنستان به ایران بود.

در همین دوره، واردات ارمنستان از ایران از ۴۳۷.۶ میلیون دلار در سال ۲۰۲۱ به ۵۹۹ میلیون دلار در سال ۲۰۲۲ افزایش یافت. واردات از ارمنستان در سال ۲۰۲۳ برابر ۵۹۷.۲ میلیون دلار شد؛ که در سال ۲۰۲۴ به ۶۲۸.۵ میلیون دلار رسیده و در سال ۲۰۲۵ به ۶۷۸.۹ میلیون دلار افزایش یافت.

واردات ارمنستان از ایران در سال ۲۰۲۱ عمدتاً شامل سوخت‌های معدنی (۱۴۲.۸ میلیون دلار، معادل ۳۲.۶ درصد)، آهن و فولاد (۶۲.۶ میلیون دلار، معادل ۱۴.۳ درصد)، محصولات پلاستیکی (۳۷.۹ میلیون دلار، معادل ۸.۷ درصد)، میوه‌های خوراکی و آجیل (۲۸ میلیون دلار، معادل ۶.۴ درصد) و مواد شیمیایی معدنی (۲۱.۵ میلیون دلار، معادل ۴.۹ درصد) بود. در سال ۲۰۲۵، ساختار واردات ارمنستان از ایران متنوع‌تر شده است؛ چراکه سهم سوخت‌های معدنی به ۲۱.۱ درصد (۱۴۳.۱ میلیون دلار) کاهش یافته و سهم آهن و فولاد به ۲۰.۲ درصد (۱۳۷.۵ میلیون دلار) افزایش یافته است.

ایران و قزاقستان: واردات ایران از قزاقستان از ۲۷۵ میلیون دلار در سال ۲۰۲۱ به ۳۰۸ میلیون دلار در سال ۲۰۲۲ افزایش یافته و سپس به ۸۳ میلیون دلار در ۲۰۲۳ کاهش یافت. این رقم در ۲۰۲۴ و ۲۰۲۵ روند افزایشی داشته و به ترتیب به ۱۲۳ و ۲۳۹ میلیون دلار رسید. شایان ذکر است که سهم غلات در کل واردات ایران از قزاقستان ۹۷ درصد است. در همین دوره، صادرات ایران به قزاقستان از ۱۶۶ میلیون دلار به ۲۱۰ میلیون دلار افزایش پیدا کرد. این صادرات متنوع شامل پلاستیک، محصولات کشاورزی (میوه و مغزها)، محصولات سرامیکی، مواد شیمیایی آلی و سایر کالاها است.

ایران و روسیه: واردات ایران از روسیه، از ۱.۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ به ۳.۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ افزایش یافت. در سال ۲۰۱۹، واردات از روسیه عمدتاً شامل محصولات کشاورزی (بیش از ۸۰ درصد) بود؛ که غلات، دانه آفتابگردان، روغن سویا، گوشت و سبزیجات خوراکی را در بر می‌گرفت. در همین دوره، صادرات ایران به روسیه، از ۳۹۱ میلیون دلار به ۹۷۲

میلیون دلار افزایش یافت. واردات روسیه از ایران در سال ۲۰۱۹ نیز عمدتاً شامل محصولات کشاورزی (بیش از ۷۷ درصد) بود. (داده‌های جزئی در سطح کالا برای دوره‌های بعدی تجارت میان روسیه و ایران در دسترس نیست).

ایران و قرقیزستان: صادرات ایران به قرقیزستان از ۲۵.۸ میلیون دلار در سال ۲۰۲۱ به ۴۳.۴ میلیون دلار در سال ۲۰۲۵ افزایش یافته است. در سال ۲۰۲۱، صادرات ایران عمدتاً شامل محصولات کشاورزی و غذایی (بیش از ۵۴ درصد) شامل میوه‌های خوراکی و آجیل، فراآورده‌های گیاهی، سبزیجات خوراکی، شیشه و ظروف شیشه‌ای و محصولات پلاستیکی بوده است. در همین دوره، واردات ایران از قرقیزستان از ۹۶۰ هزار دلار به ۳۶.۳ میلیون دلار در سال ۲۰۲۵ جهش کرد. شایان ذکر است که سهم محصولات کشاورزی در کل واردات ایران از قرقیزستان در سال ۲۰۲۵ به بیش از ۹۷ درصد رسیده است که عمدتاً شامل سبزیجات خوراکی و پنبه می‌باشد.

ایران و بلاروس: تراز تجاری ایران با بلاروس از ۱۰.۷ میلیون دلار در سال ۲۰۲۱ به منفی ۱۸.۲ میلیون دلار در سال ۲۰۲۲ و سپس به منفی ۴۱.۵ میلیون دلار در سال ۲۰۲۳ تغییر کرد؛ که نشان‌دهنده تبدیل مازاد تجاری ایران به کسری تجاری فزاینده است. در سال ۲۰۲۱، ایران در گروه‌های کالایی متعددی مازاد تجاری داشت؛ که مهم‌ترین آن‌ها شامل فرش (۱۰.۹ میلیون دلار)، میوه‌های خوراکی و آجیل (۶ میلیون دلار)، پلاستیک و مصنوعات آن (۵۸۴ هزار دلار) و سبزیجات خوراکی (۴۲۶ هزار دلار) بود.

با این حال، در سال ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳، کسری تجاری ایران عمدتاً ناشی از افزایش واردات در گروه‌های کالایی خاص بوده است. در سال ۲۰۲۳، بزرگ‌ترین کسری تجاری ایران مربوط به الیاف مصنوعی (منفی ۳۹.۸ میلیون دلار)، خمیر چوب و کاغذ باطله (منفی ۴.۵ میلیون دلار)، چوب و مصنوعات چوبی (منفی ۳.۴ میلیون دلار)، وسایل نقلیه (منفی ۵.۹ میلیون دلار) و ماشین‌آلات مکانیکی (منفی ۲.۸ میلیون دلار) بود. البته در سال ۲۰۲۲، واردات کود از بلاروس (منفی ۷.۹ میلیون دلار) نیز سهم قابل توجهی در کسری تجاری ایران داشت؛ در حالی که این مقدار در سال ۲۰۲۳ به منفی ۲۰ هزار دلار کاهش یافت. در مقابل، صادرات پلاستیک ایران به بلاروس از ۵۸۴ هزار دلار در سال ۲۰۲۱ به ۴.۸ میلیون دلار در سال ۲۰۲۳ افزایش یافت. (داده‌های جزئی در سطح کالا برای دوره‌های بعدی تجارت میان بلاروس و ایران در دسترس نیست).

درنهایت، شایان توجه است که هدف این گزارش اطلاعاتی، پاسخ به این پرسش است که ذیل موافقت‌نامه تجارت آزاد اتحادیه اقتصادی اوراسیا، ایران تا چه حد و ذیل کدام فرصت‌های بالقوه می‌تواند جریان تجارت خود را گسترش دهد؟

این اطلاعات، در یافتن فرصت‌های بالقوه آینده برای بخش خصوصی و عمومی کارا است؛ چرا که هزینه جستجو را در حد تحلیلی داده‌محور و آماده مصرف کاهش می‌دهد. توجه به بازارها ذیل موافقت‌نامه‌ای که می‌تواند تجارت را رونق بخشد، امکان یافتن فرصت‌هایی که کمتر به آن‌ها توجه شده را در دستان پیشگامان تحول تجارت آینده کشور قرار خواهد داد.

در نتیجه، این موافقت‌نامه می‌تواند فرصتی برای افزایش تجارت متقابل میان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ایران فراهم کند؛ که این امر برای قزاقستان به عنوان کشور ترانزیتی مورد نظر در این روزها، سودمند است. بنابراین، افزایش تجارت اوراسیایی، نفوذ بیشتر به بازار کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و بهره‌برداری کامل از فرصت‌های این موافقت‌نامه تجارت آزاد مستلزم آن است که قزاقستان و سایر اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از طریق سرمایه‌گذاری در ظرفیت‌های تولیدی و فناوریانه کسب‌وکارهای داخلی خود، رقابت‌پذیری را ارتقا دهند. تولیدکنندگان ایرانی نیز می‌توانند از این موافقت‌نامه بهره ببرند. این توافق می‌تواند عرضه محصولات کشاورزی و صنعتی، از جمله خودرو، را افزایش داده و رقابت را در بازار اتحادیه اقتصادی اوراسیا بالا برد.^{۱۱}

¹¹ Eurasian Research Institute

۴- منابع

International Trade Centre. (n.d.). Trade map: Time series exports. Retrieved July, 2026, from <https://www.trademap.org/en/services/timeseries/exports>

Tehran, Moscow hail free trade deal as turning point in economic ties. (2025, September 24). Tehran Times. <https://www.tehrantimes.com/news/518250/Tehran-Moscow-hail-free-trade-deal-as-turning-point-in-economic>

World Bank. (2024). Kyrgyz Republic - Country economic memorandum: Enhancing productivity-driven growth in the Kyrgyz Republic - Synthesis report. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099060325113014419>

Khitakhunov, A. (2024, March 9). Can the EAEU and Iran FTA boost Eurasian trade? Eurasian Research Institute. <https://www.eurasian-research.org/publication/can-the-eaeu-and-iran-fta-boost-eurasian-trade/>

Eurasian Economic Commission. (2025, May 15). EAEU & Iran: Full-fledged free trade agreement entered into force. <https://eec.eaeunion.org/en/news/eaes-iran-vstupilo-v-silu-polnoformatnoe-soglashenie-o-svobodnoy-torgovle-/>